

Begrazing in beekdalen

Verlag veldwerkplaats Beekdallandschap,
De Slokkert, Westervelde 25 april en 10 juni 2008

Inleiders: Roel Douwes en Johan van der Wal, Natuurmonumenten

In het veld een inleiding van Chris Braat, FREE Nature

Deelnemers: beheerders van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, waterschap

De Tempelstukken is een onderdeel van een beekstroom in een voormalig landbouwgebied. Een groot deel wordt al ongeveer 15 jaar begraasd. De vraag is of met deze begrazing de doelstelling van 30 procent bos gehaald zal gaan worden.

Situatieschets Tempelstukken

Tempelstukken is een onderdeel van een groot beekdal van de beek de Slokkert. De benedenloop (Eenerstukken) is een klassiek Drents beekdal waar het beheer samen met de boeren is gericht op weidevogels. Ook de bovenloop wordt op die manier klassiek beheerd. De middenloop (Tempelstukken) echter wordt halfnatuurlijk beheerd met jaarrondbegrazing. Er is hier voor dit beheer om een aantal redenen gekozen. In de jaren negentig werd begrazing als nieuwe beheervorm populair onder ecologen, die in referentiegebieden als Borkener Paradijs en New Forest inspirerende voorbeelden hadden. Ten tweede kreeg Natuurmonumenten in korte tijd veel hectaren toebedeeld waar iets mee moest. Ten derde had Natuurmonumenten net een onderzoek uitgevoerd naar kansrijke plekken voor een meer procesmatig natuurbeheer met jaarrondbegrazing. Tempelstukken leek daarvoor uitstekend geschikt. Het was een redelijk groot gebied met veel variatie in bodems en waterhuishouding, geen bebouwing en weinig infrastructuur. Het agrarisch gebruik was altijd vrij extensief gebleven. Bij het instellen van de begrazing zijn de rasters rondom houtwallen weggehaald en zijn sloten gedempt. Vervolgens zijn de eerste Galloways er in gebracht. In de loop der jaren is het gebied geleidelijk gegroeid. Nu wordt er negentig hectare begraasd, op termijn waarschijnlijk enkele honderden hectare. Verder zijn er in het begin alleen nog wat distels gemaaid.

Kritiek is er gekomen op het feit dat Natuurmonumenten het voormalige, geperceleerde landschap met mooie houtwallen, klassieke weidevogels en veel boerenhooiland, om zeep zou helpen.

De verwachting was dat er met het nieuwe beheer struweelvorming zou gaan optreden en dat de dotterbloemen en pinksterbloemen wel zouden verdwijnen. In plaats daarvan ontstaan veel meer gradiënten in vegetaties en bodems. Ook is er een verschuiving opgetreden van de klassieke weidevogels (grutto en tureluur) naar vogels als paapje, watersnip, grauwe klauwier en geelgors.

Natuurmonumenten heeft gekozen voor de Galloway-runderen. Daar was in de jaren negentig al de nodige ervaring mee en deze runderen kunnen tegen natte omstandigheden. Bovendien wil Natuurmonumenten een half-open landschap met ongeveer 30 procent bos en dat was niet haalbaar met paarden, dacht men toen.

Op dit moment wordt met een begrazingsdruk van 1 dier per 3-4 hectare begraasd. Er is discussie over de begrazingsdruk in de toekomst: meer of juist minder dieren? In eerste instantie is voor een hogere begrazingsdruk gekozen, omdat de percelen uit agrarisch gebruik kwamen. De percelen worden, om te verschrallen, eerst intensief begraasd. In het begin trad nog wel eens koper- en seleniumgebrek op, maar dat speelt tegenwoordig niet meer. Dat is waarschijnlijk te danken aan het feit dat het gebied nu groter en daarmee diverser is geworden, zodat de dieren deze mineralen zelf weten te vinden.

Er wordt gewerkt aan het herstel van de beek De Slokkert. Op dit moment is De Slokkert een klein stroompje en staat het soms droog. Daarom is men bezig om De Slokkert te koppelen aan het zuidelijke veengebied. De waterafvoer van de beek wordt bepaald door een stuw. Er zitten namelijk nog twee agrariërs in het gebied. Als de herinrichting is gerealiseerd, dan zal het gebied vaker inunderen en zal het water, naast de introductie van de grazers, een belangrijk structurerend proces zijn in het landschap.

Beheerstrategie

Chris Braat van FREE Nature houdt in het veld een pleidooi voor een heldere beheerstrategie. Als je een zo natuurlijk mogelijk landschap wilt hebben, ga je sturen op de natuurlijke processen en daar passen grote grazers heel goed in. Maar dat betekent wel dat je met onzekerheid moet kunnen omgaan. Je kunt in zo'n beheer niet alles van te voren weten. Dat moet je als beheerder accepteren. En heb geduld. Misschien duurt het wel veel langer dan verwacht voordat er groter spectaculaire veranderingen in het landschap optreden. Je moet als beheerder dus ook doorzettingsvermogen hebben. En vroeg of laat krijgt elke beheerder wel eens kritiek op het beheer.

In de Tempelstukken liggen twee percelen hooilanden die nu niet begraasd worden maar gemaaid. Een van de vragen van de beheerders en de deelnemers vandaag is of we deze percelen moeten meenemen in het begrazingsbeheer of niet. Braat doet een voorschot op die discussie en stelt dat het eigenlijk simpel is: wil je een beheer met natuurlijke processen, dan passen daar grazers in. Hooilanden horen thuis in een cultuurlandschap met een agrarisch beheer en daar past zo'n vorm van begrazing niet. Overigens komen alle zogenoemde hooilandsoorten óók voor in het begraasde gebied, alleen in andere verhoudingen en veel lagere dichtheden.

Braat waarschuwt de deelnemers vooraf over het effect van begrazing. Natuurlijk zul je het landschap zien veranderen, maar als de abiotiek en dan met name het waterbeheer

niet op orde is, dan kan begrazing dat niet corrigeren. Ook dan kan begrazing variatie toevoegen, maar je moet dan bijvoorbeeld niet op kwelafhankelijke vegetaties rekenen. Daarnaast is het van belang om je te realiseren dat grazers afhankelijk zijn van de mens. 100% natuurlijk door niets te doen en de runderen maar te laten lopen kan niet. Wel kun je door kuddebeheer en selectie werken aan de-domesticatie. Zo kun je er voor zorgen dat de dieren zichzelf steeds beter leren redden in het gebied.

Excursie

Tijdens de excursie komen de discussies over het begrazingsbeheer veelvuldig aan de orde. Ten eerste de vraag wat een goede begrazingsdichtheid is. Als iemand het heeft over 'overbegrazing', wat bedoel je daar dan eigenlijk mee? FREE Nature bekijkt aan het einde van de winter hoe de toestand is van de dieren en hoe het is met het gebied. Hoe is de conditie van de dieren, hebben ze nog vet? Zijn ze goed door de winter heen gekomen? En hoe heeft de kudde zich gehouden in de winter? Liepen de dieren voortdurend te zoeken en te struinen of bleven ze rustig grazen? Is de grond zwart? Of is er juist veel vegetatie blijven staan en is er vervilting?

Een vuistregel kan zijn om de begrazingsdruk af te laten hangen van de zwakste schakel in het ecosysteem. Als er bijvoorbeeld slechts een enkele poel beschikbaar is op 100 hectare, dan zal die poel er aan gaan met een begrazingsdruk van 1 op 3. Maar met wat extra poelen erbij zullen de poelen wel stand houden. Kijk goed hoe het gebied er bij ligt en of er echt zaken mis gaan.

Een ander criterium bij de beoordeling van de begrazingsdichtheid is de doelstelling die je hebt met begrazing. Hier in dit gebied wil Natuurmonumenten meer bos krijgen. Hoewel het tegenstrijdig klinkt, is het dan nodig om vooral voldoende grazers te hebben. Grazers maken namelijk met hun poten de grasmat en de grond open en trappen bijvoorbeeld eikels in de grond. Eikels en andere vruchten kunnen moeilijk kiemen in de vaak dichte grasmat. De eerste jaren zal het jonge boompje af en toe aangevreten worden, maar dat versterkt juist het wortelstelsel. Door dan om de paar jaar de begrazingsdruk naar beneden te brengen, kunnen die jonge boompjes in een jaar tijd heel hard groeien waarna de grazers de boompjes voortaan laten staan. Grazers zijn dus van groot belang voor bosvorming. In een dergelijk voormalig landbouwgebied, kun je de stelling hanteren: zonder grazers geen bos!

Dan de vraag of er plaats is voor paarden in dit gebied. Natuurmonumenten heeft daar niet voor gekozen omdat paarden harde grenzen in het landschap maken vanwege hun specifieke graasgedrag. Bovendien kunnen ze de bast van bomen aanvreten zodat de bomen doodgaan. Toch zou hier volgens sommige deelnemers (zoals Braat van FREE

Nature) wel plaats zijn voor paarden. Ze geven nog meer variatie in het landschap. Sommige deelnemers betwijfelen of paarden meer aan de bast zullen knagen dan runderen en of ze dus een zoveel groter gevaar zijn voor de bomen.

Dan de vraag of het slim is om jongvee en stieren bij elkaar te zetten in kuddeverband. Sommige deelnemers lijkt dat onverstandig omdat je dan vaak ziet dat stieren het jongvee bespringen. FREE Nature heeft de ervaring dat sociale kuddes een grotere variatie in structuur van je gebied brengen. De ervaringen van FREE Nature met kuddes bestaande uit zowel koeien, stieren en kalveren zijn positief. Het gaat vanzelf goed als de stieren de keuze hebben in vrouwtjes. Dus als de kudde groot genoeg is, zullen de stieren niet de kleinste kalfjes pakken. Bovendien kun je als beheerder er ook voor zorgen dat de dieren niet te vroeg vruchtbaar zijn door de vegetatie voldoende schraal te krijgen. De grootte van de kudde is ook afhankelijk van de hoeveelheid hoge plekken in het gebied. In tegenstelling tot de natte plekken is op drogere plekken ook in de winter en het vroege voorjaar voldoende voedsel te vinden.

Resultaat

Een zichtbaar opvallend resultaat is dat er op een aantal plaatsen sprake is van het opkomen van meidoorns en boompjes, juist op de plekken waar de dieren vaak verblijven. Dat klopt dus met de theorie dat grazers het opkomen van bos stimuleren. Dat lokt bij sommige deelnemers de stelling uit om de begrazingsdruk voorlopig eens flink op te voeren. Hoewel, van de andere kant, misschien kost het gewoon veel tijd voordat er in dit gebied echt weer zo'n 30 procent bos is. Begrazing heeft in dit gebied ook geholpen om massaal vóórkomen van pitrus te voorkómen. Met name stieren eten de jonge pitrusscheuten, vanwege het vele eiwit wat erin zit. De pitrusruigtes die er zijn, blijken niet zo monotoon als je op het eerste gezicht zou denken. Er lopen veepaadjes doorheen en er komen her en der al elzen in op. Een deel van de Tempelstukken wordt momenteel nog helemaal niet begraasd, althans, daar komen de dieren eigenlijk nooit. Er staat nu voornamelijk hoog rietgras. Juist dit gebied zal over enkele jaren weer vaker geïnunderd worden door het omleggen van enkele beeklopen. De verwachting is dat daar dan ook meer variatie in de vegetatie komt en het lokaal ook aantrekkelijker voor de grazers. De deelnemers komen graag een keer terug als de hydrologie hier op orde is en de begrazingsdruk wat verhoogd is. Waarschijnlijk zal het landschap dan nog veel sneller en spectaculairder veranderen.

Meer informatie bij:

Johan van der Wal, beheerder Natuurmonumenten, j.vanderwal@natuurmonumenten.nl

Roel Douwes, ecooloog Natuurmonumenten, r.douwes@natuurmonumenten.nl

Chris Braat, projectmanager FREE Nature, chris.braat@freenature.eu

Frank Maasland, directeur FREE Nature, frank.maasland@freenature.eu

